

9. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΑΟΥΣΗΣ

(Πίν. 44 - 49)

Ἡ ἀνασκαφή τῆς περιοχῆς τοῦ Νυμφαίου τῆς Μιέζης, διακοπεῖσα κατὰ τὸ 1967, ἐπανελήφθη κατὰ τὸ 1968. Εἶχε κύριον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν διαπίστωσιν λειψάνων κατασκευῶν, τὰ ὅποια, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐκπληκτικὰ λαξεύματα καὶ τὰ κινητὰ εὐρήματα τῶν προηγουμένων δυν ἀνασκαφικῶν περιόδων, θὰ ἐστήριζον ἀρκούντως τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εὗρισκόμεθα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Νυμφαίου καὶ τῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ ἀντικειμενικὸς οὗτος σκοπὸς ἐπετεύχθη, μολονότι τὰ ἀποκαλυφθέντα ἀκίνητα λείψανα ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι σχετικῶς πτωχά, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀνασκαφή δὲν εἶναι δυνατόν ἀκόμη νὰ ἐκταθῇ εἰς σαφῶς ἐλπιδοφόρα σημεῖα, δηλαδὴ ἐντὸς κτημάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξαγορὰ δὲν συνετελέσθη εἰσέτι.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἐκαθαρίσθη ἐκ νέου ἡ κατὰ τὰ ἔτη 1965 - 1966 ἀποψιλωθείσα περιοχή, ἣτις εὐρέθη καὶ πάλιν ὕλομανοῦσα μετὰ ἐγκατάλειψιν ἑνὸς ἔτους. Ἡ ἀποψίλωσις ἐξετάθη καὶ εἰς νέας περιοχάς ἦτοι α) περὶ τὴν πρόσβασιν ἀπὸ τῆς ἀγροτικῆς ὁδοῦ Κοπανοῦ - Ναούσης, β) περὶ τὸ «κεφαλάρι» καὶ γ) περὶ τοὺς ὑδραύλακας. Δηλαδὴ ἀπεγυμνώθη τελείως ἡ περιοχὴ τοῦ ἀριστεροῦ τμήματος τῆς εἰκόνης ἐν ΠΑΕ 1965, πίν. 48α (πίν. 44α).

Κατέστη οὕτω δυνατόν νὰ γίνουν ἐνδιαφέρουσαι παρατηρήσεις. Ἐφάνησαν αἱ παρειαὶ τοῦ βράχου περὶ τὰ στόμια ἢ «μάτια» τοῦ κεφαλαριοῦ. Ἔχουν νῦν φυσικὴν ὄψιν καὶ δὲν παρουσιάζουν ἔντεχνόν τι χαρακτηριστικὸν ἀξιοσημείωτον.

Οὐχ ἥττον ἐντὸς τοῦ ἐγκιβωτισμένου ρεύματος διεπιστώθησαν λείψανα κατασκευῶν, ἔξ ὧν ἄλλα διατηροῦνται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος καὶ ἄλλα διαφαίνονται ἐντὸς αὐτοῦ. Τὰ τελευταῖα ταῦτα, ἦτοι τοῦτχος φαινόμενος εἰς μῆκος 13.50 μ. ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἄλλα λείψανα εἰς ἔκτασιν 3.90 μ. πρὸς Δυσμάς, εἶναι πιθανώτατα ἀρχαῖα, ἐκαθαρίσθησαν, ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει ἡ κάλυψις των ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Ἐλπίζομεν κατὰ προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον νὰ ἐπιτύχωμεν προσωρινὴν ἀποστράγγισιν τοῦ ὕδατος, ὥστε νὰ ἀποκαλυφθοῦν καὶ νὰ καθαρι-

σθοῦν ἀρκούντως τὰ λείψανα ταῦτα, πρὸς ἀκριβεστέραν σχεδιάσιν, σαφεστέραν φωτογράφησιν καὶ πληρεστέραν κατανόησιν.

Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας περὶ τὰ «μάτια» τοῦ κεφαλαριοῦ εὐρέθη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ σπόνδυλος παρὶντος δωρικοῦ κίονος, παρὰ τὴν ἀκραίαν πρὸς ΒΑ. πηγὴν, ὅπου εἶχε τοποθετηθῇ ὡς «πάτημα». Φέρει 20 ραβδώσεις καὶ τόρμον κάτω (12×8.5 ἐκ.), σώζει δὲ κονίαμα. Ὑψος 0.48 μ., διάμ. 0.46 - 0.445 μ.

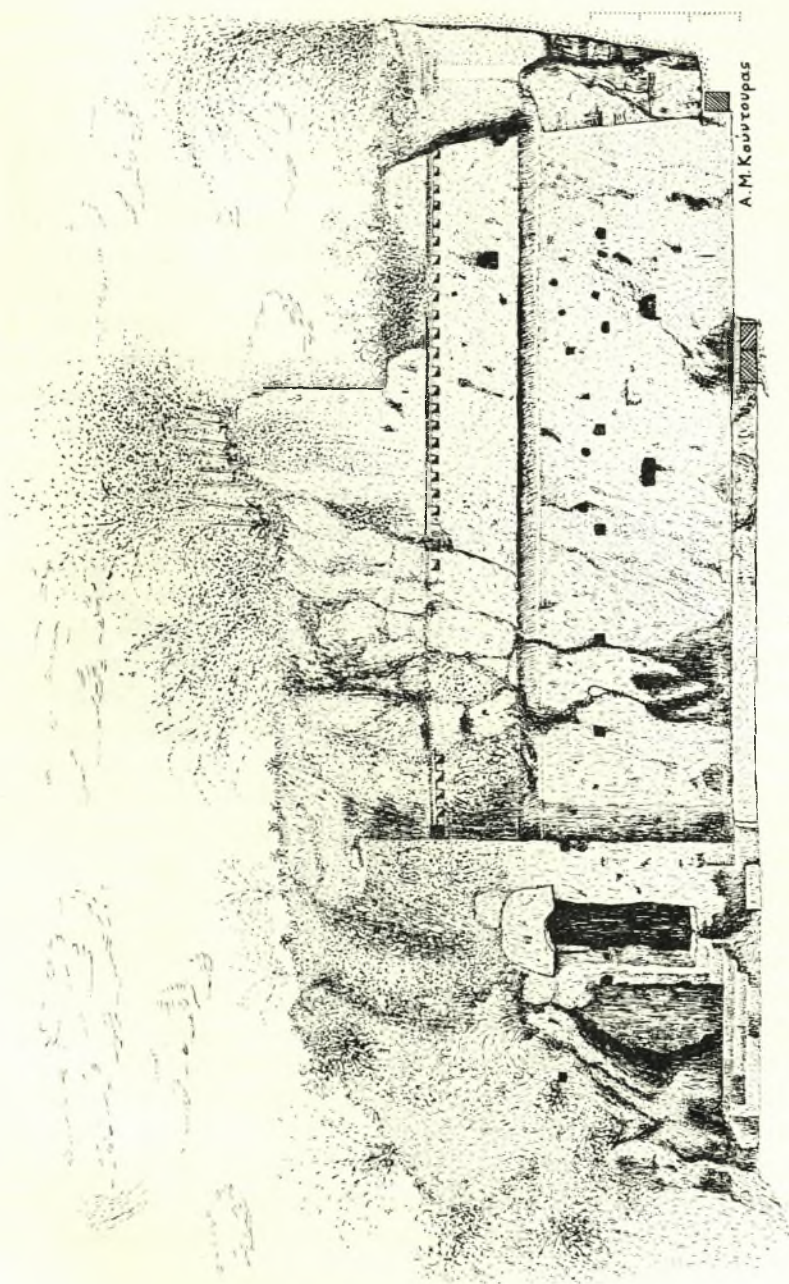
Περαιτέρω ἀπεκαλύφθησαν οἱ λαξευμένοι βράχοι εἰς τὰ χαμηλὰ ἀτελῶς, ἄνευ ἀνασκαφῆς, ὑψηλότερον πλήρως σχεδόν (πίν. 44α, ἄνω ἀριστερά), ὥστε ἐφάνησαν τεχνητὰ λαξεύματα, τῶν ὁποίων ἡ σημασία μόνον μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν θὰ καταστῇ ἴσως σαφής.

Τὸ κυρίως ἀνασκαφικὸν ἔργον περιορίσθη εἰς τὸν χώρον μεταξὺ τῶν σπηλαίων ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 (παρένθ. πίν. Α, 21 καὶ 22).

Περὶ τὸ σπήλαιον ὑπ' ἀριθ. 1 ἀνασκαφείσης τῆς ἀβαθοῦς καὶ ἀστροφωμάτιστου ἐπιχώσεως ἀπεκαλύφθη τὸ ἰσοπέδωθὲν διὰ λαξεύσεως τοῦ βράχου δάπεδον δυτικῶς τοῦ σπηλαίου, ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς συμπληρώσεις τῶν κενῶν τοῦ βράχου πρὸς ἰσοπέδωσιν, ἀφ' ἑτέρου τέσσαρες βαθμίδες λαξευθεῖσαι εἰς τὸν βράχον διὰ τὴν πρόσβασιν πρὸς τὸ σπήλαιον (παρένθ. πίν. Α καὶ εἰκ. 1, κάτω ἀριστερά). Ἐπίσης ἔντεχνοι ὀπαὶ κυκλικαὶ καὶ τινες ὀρθογώνιοι, τῶν ὁποίων ἡ φύσις καὶ ὁ προορισμὸς δυσκόλως νοοῦνται. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὅλαι ἀνάγονται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν πρώτων κατασκευῶν, διότι ὑπάρχει καὶ νεωτέρα περίοδος κατασκευῶν διὰ θραυστῶν πωρολίθων, ἐξ ὧν διεσώθησαν μέρη διακρινόμενα σαφῶς εἰς τὸ σχέδιον τῆς κατόψεως, ἀλλὰ μὴ δηλούμενα εἰς τὴν τομὴν τῆς εἰκόνης 1. Οἱ νεώτεροι οὗτοι τοῖχοι βαίνουν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων θεμελίων, τὰ ὅποια προηγουμένως εἶχον λιθολογηθῇ, ὥστε κατὰ μέρη παρατηρεῖται μόνον ἡ λαξευθεῖσα εἰς τὸν βράχον κοίτη αὐτῶν.

Ὅπωςδήποτε εἶναι σαφές ἡ γραμμὴ τῆς ἀρχαίας θεμελιώσεως κατὰ τὴν νοτίαν πλευράν, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν σώζεται καὶ μέρος τῆς κρηπίδος τῆς κιονοστοιχίας στοᾶς, ἡ ὁποία ἔβαινε κατὰ τὰς δύο πλευράς τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου (πίν. 45α-γ καὶ 46β).

Ἡ στοὰ γενικῶς ἦτο κεκονιαμένη. Εἰς τὰς κατακορύφους παρειὰς τοῦ λαξευμένου βράχου, μάλιστα κατὰ τὴν συνάντησιν αὐτῶν μετὰ τοῦ δαπέδου, ὡς καὶ εἰς τὴν τριέδρον ΝΑ. γωνίαν τῆς στοᾶς, σώζονται κατὰ χώραν λείψανα μαρμαροκονίας. Κίονες τῆς στοᾶς ἀτυχῶς δὲν εὐρέθησαν, συνελήγησαν ὅμως ἀμυλλὰ τεμάχια κονιαμάτων διατηροῦντα τὴν μορφήν λεπτομερειακῶν στοιχείων ἰωνικῶν κιόνων ἥτοι τὴν μορφήν τῆς βάσεως καὶ τῶν ραβδώσεων. Κιονοκραίνου ἰωνικοῦ εὐρέθη μικρὸν τμήμα ἑλικος. Ἐκ τοῦ θριγκοῦ οὐδὲν εὐρέθη εἰσέτι. Ἀπὸ τὰ πλούσια σχετικῶς κεραμικὰ εὐρήματα

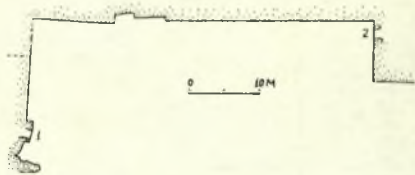

Εικ. 1. Όψεις της νοτίας στενής πλευράς.

τῆς ἀνασκαφῆς ἐδῶ, περὶ τὴν στοάν, εὐρέθησαν μόνον καλυπτῆρες καὶ στρω-
τῆρες κορινθιακοῦ τύπου, ὅμοιοι πρὸς παραδείγματα προηγουμένως εὑρε-
θέντα (ΠΑΕ 1965, σ. 46, 1966, σ. 32, εἰκ. 1 - 2). Ἦσαν διάσπαρτα εὐρή-
ματα καὶ οὐδαμοῦ ἀπετέλουν στρώμα καταπεσοῦσης στέγης ἀδιατάρακτον.

Ἐνῶ ἡ νοτία πτέρυξ τῆς στοᾶς ἀπολήγει ὁμαλῶς εἰς κατακόρυφον
ἐνιαῖον ἐπίπεδον, ἡ δυτικὴ ἀρχῇθεν παρουσίασεν εἰς τοὺς οἰκοδόμους σπη-
λαιώδη ἀνοίγματα, τὰ ὁποῖα παρέστη ἀνάγκη νὰ κλεισθοῦν, ὥστε νὰ εὐθυ-

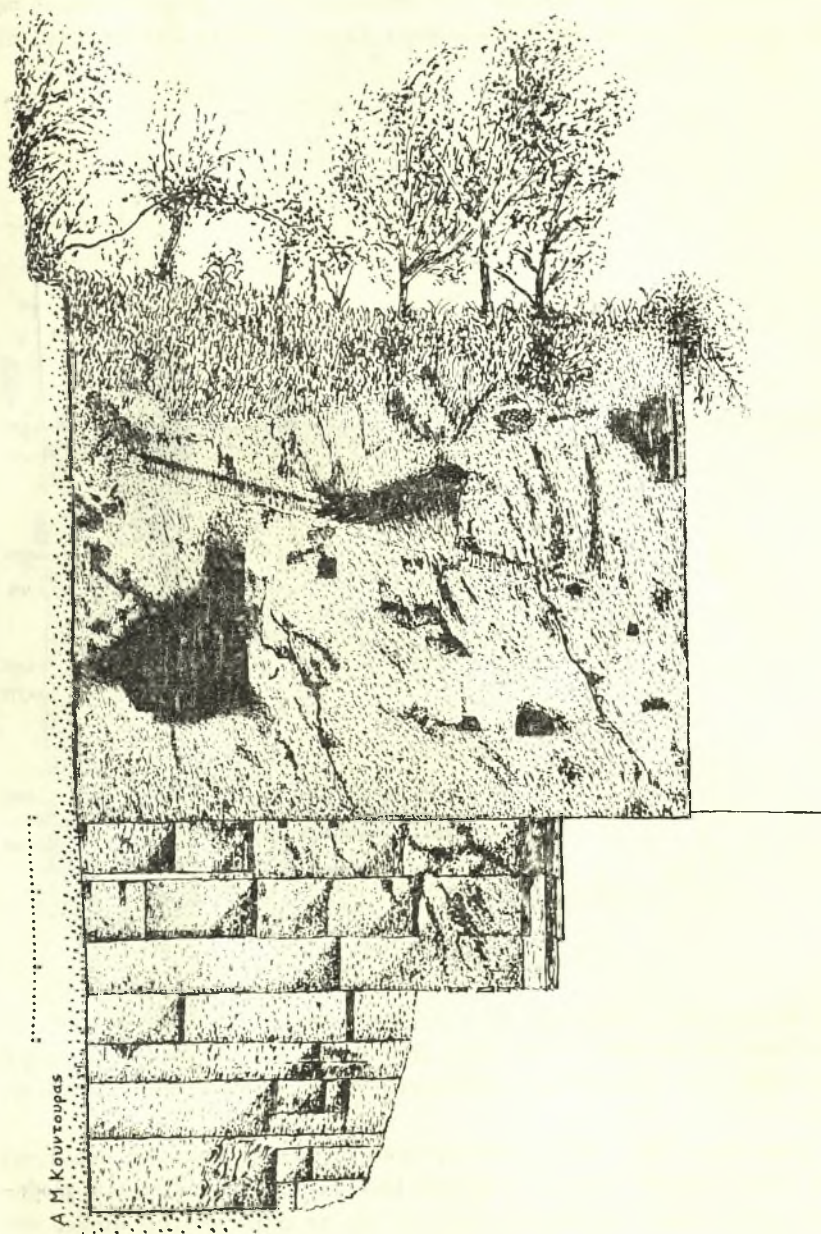
Εἰκ. 2. Συνοπτικὴ κάτοψις τοῦ ἀνα-
σκαπτομένου χώρου.

γραμμισθῇ ἡ παρειὰ διὰ τοιχο-
ποιίας (παρένθ. πίν. Β, ἀριστερὰ
καὶ πίν. 46α = Ἔργον 1968, σ. 61,
εἰκ. 63). Ἐκ τῆς τοιχοποιίας ταύ-
της σώζονται νῦν κατὰ χώραν μό-
νον τρεῖς πλίνθοι, διατηροῦνται
δὲ καλῶς καὶ τὰ ὀρθογώνια λα-
ξεύματα τοῦ βράχου διὰ τὴν ὑπο-
δοχὴν ἑτέρων.

Τὸ πρὸς Ἀνατολὰς πέρας τῆς νοτίου πτέρυγος τῆς στοᾶς καὶ τὸ πρὸς
Βορρᾶν πέρας τῆς δυτικῆς εἶναι μᾶλλον βέβαια. Τὸ πρῶτον εἰκάζεται ἐκ
τοῦ λαξεύματος τῆς κοίτης τοῖχου, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου νῦν μόνον λεί-
ψανα μεταγενεστέρου στενοῦ τοῖχου παρατηροῦνται, ἐνῶ τὸ ἀρχικὸν λάξευμα
ἔχει πλάτος 0.75 μ. εἰς τὸ βάθος τοῦ θεμελίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπάτει τοῖχος
μὲ πάχος 0.48 μ. ἢ κατὰ τι μικρότερον (εἰκ. 1). Ἡ ἐσωτερικὴ παρειὰ τοῦ
ἀνατολικοῦ τούτου τοῖχου τῆς στοᾶς συνέχιζε τὴν παρειὰν τοῦ λαξευμένου
βράχου καὶ πιθανῶς ἀπέληγεν εἰς παραστάδα, τῆς ὁποίας ὅμως οὐδὲν ἔχνος
εὐρέθη. Κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ἢ στοᾶ ἀπολήγει εἰς τοῖχον ἐπίσης,
μεγίστου πάχους 0.46 μ. Οὗτος, σωζόμενος μέχρι 2 δόμων τοῦλάχιστον, βαί-
νει λοξῶς πρὸς καὶ πρὸς τὴν κρηπίδα καὶ πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ βάθους τῆς
στοᾶς (πίν. 45β). Ἐχει ὅψιν ἀμφοτέρωθεν, συνεχίζεται δὲ καὶ πέρα τῆς
στοᾶς πρὸς Ἀνατολὰς.

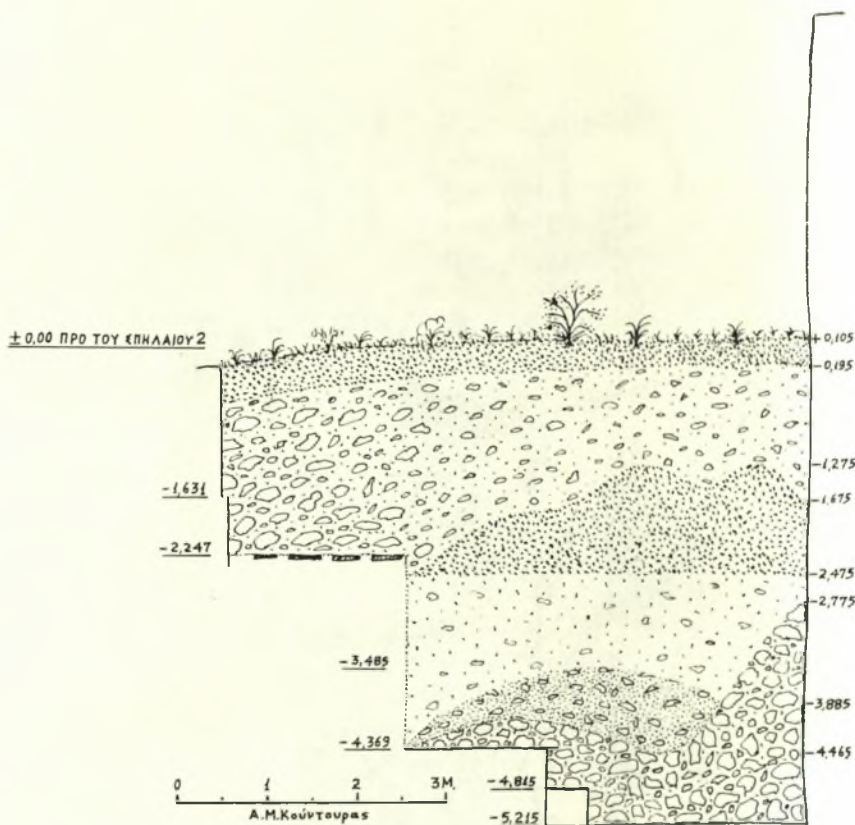
Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ διόρθωσις τῆς κατόψεως κατὰ
τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ χώρου, ὅπου μεταγενεστέρως ἀποσχισθὲν μετεκινήθη
τμήμα τοῦ βράχου (εἰκ. 1, δεξιὰ, πίν. 47, δεξιὰ εἰς τὸ βάθος). Τοῦτο γίνεται
σαφὲς διὰ τῆς παραβολῆς τῆς εἰκ. 3 ἐν σ. 40, ΠΑΕ 1965, πρὸς τὴν εἰκ. 2
τοῦ παρόντος.

Ἐλάχιστα κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο εἰς τὸν χώρον τῆς στοᾶς, τῶν
ὁποίων ὅμως ἡ ἐργαστηριακὴ ἐπεξεργασία δὲν συνετελέσθη κατὰ τὸ 1968.
Ἦσαν τεμάχια πηλίνων εἰδωλίων, νομίσματα τινα ἑλληνιστικά κυρίως καὶ
ἀσήμαντα ὀστρακα, ὅλα ἀστρωμάτιστα.

Είχ. 3. Όπισ της βορείας στενής πλευράς.

Τί συνέβαινε πρὸς Βορρᾶν τοῦ προαναφερθέντος βορείου τοίχου τῆς στοᾶς καὶ ποίαν σχέσιν ἔχουν τὰ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντα λείψανα κατὰ τὰς

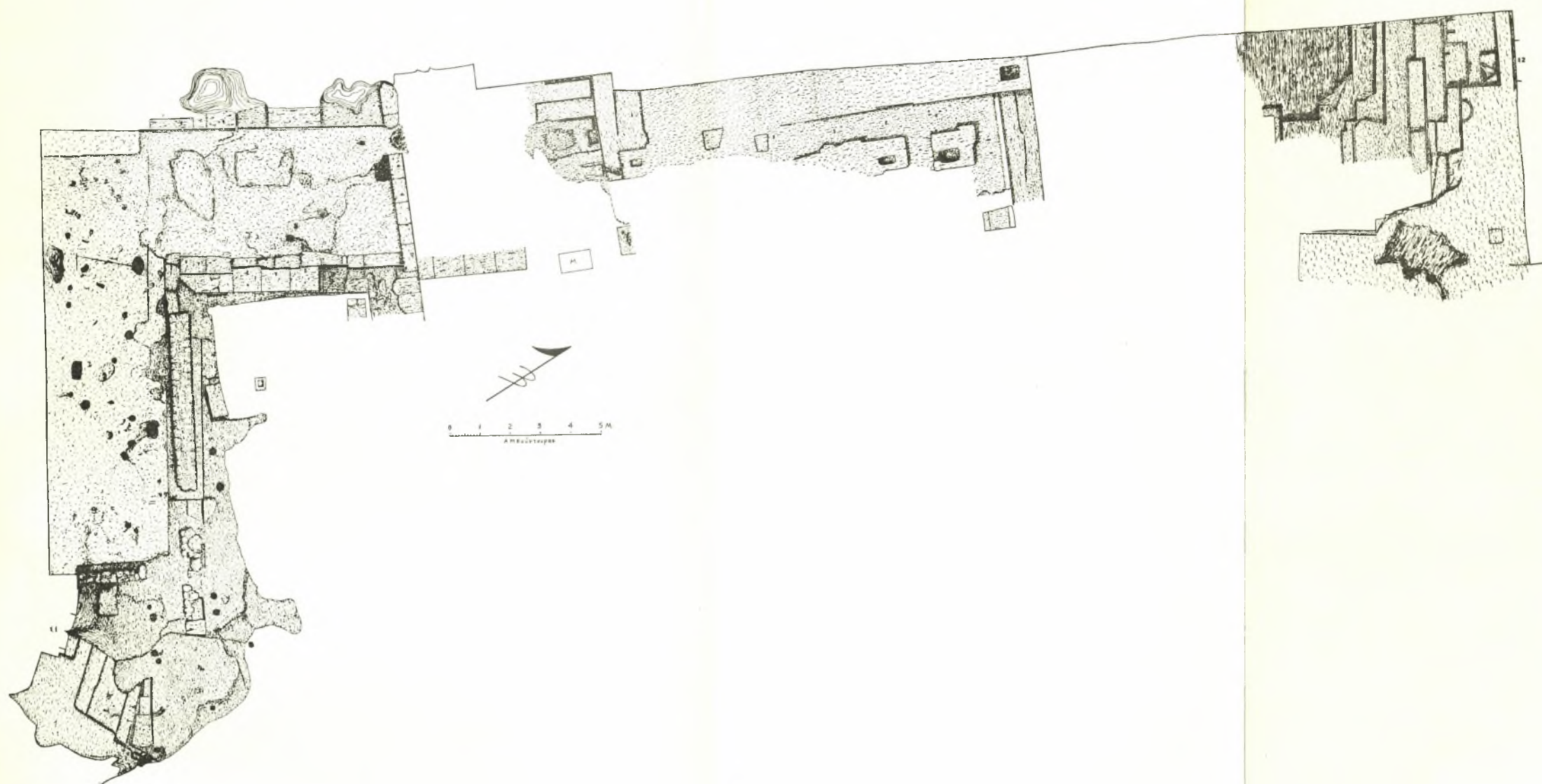

Εἰκ. 4. Στρωματογραφία τομῆς.

τρεῖς ἀνασκαφικὰς περιόδους εἰς τὴν ζώνην μεταξὺ τῶν δύο ἐσοχῶν τοῦ βράχου καὶ τοῦ μετακινηθέντος λίθου *M* (παρένθ. πίν. Α), δὲν εἶναι ἀκόμη σαφές, διότι δὲν ἐπερατώθη ἡ ἀνασκαφή εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο (πίν. 45α, μέσον).

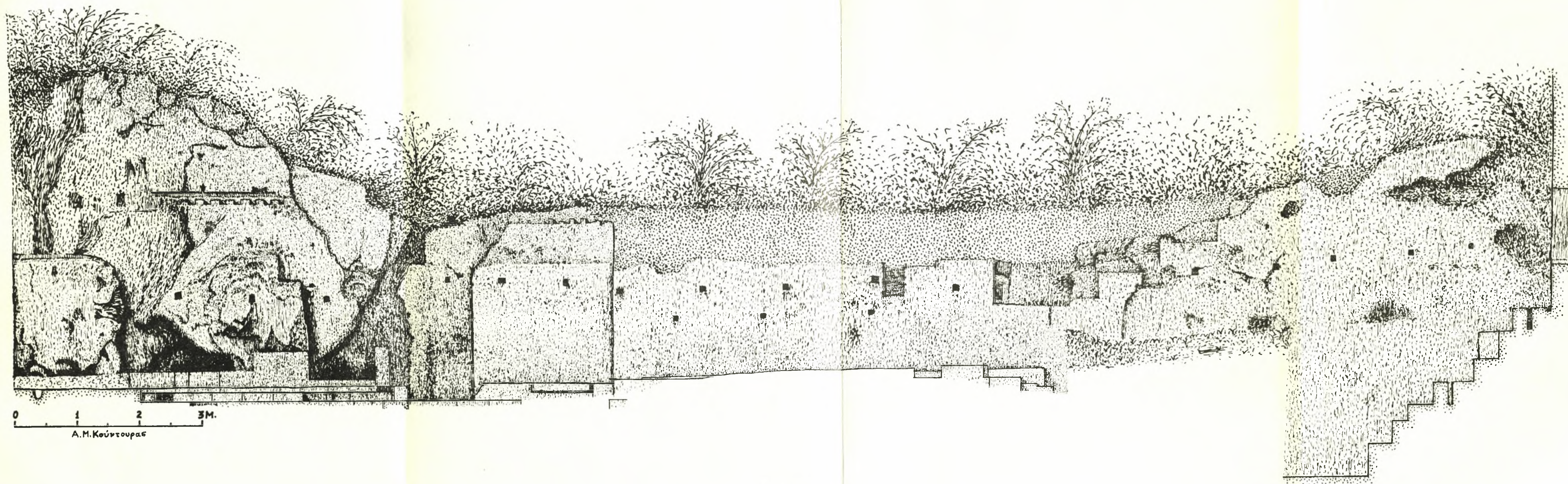
Βορειότερον (πίν. 44β) ἀπεκαλύφθησαν κατάλοιπα λατομίας, ἀλλὰ καὶ κοίτη τοίχων λαξευθεῖσα εἰς τὸν βράχον (πίν. 47), ὥς προκύπτει ἐκ μοχλοβοθρίων, ὁμοίων πρὸς παρατηρούμενα καὶ εἰς τὰ λείψανα τῆς στοᾶς, καὶ κυρίως ἐκ τῶν ἐντέχνων συμπληρωμάτων εἰς σημεῖα φθορᾶς τοῦ βράχου (παρένθ. πίν. Α). Λαξευιματὰ τινὰ ὀρθογώνια δυσκόλως ἐρμηνεύονται κατὰ

Γενική κάτοψις τῶν ἀνασκαφέντων λειψάνων.

Ὁψις τῆς δυτικῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ ἀγασκαφέντος χώρου.

τὸ παρόν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐπροχώρησεν ἡ ἀνασκαφή ἀρκούντως πρὸς Ἀνατολάς, ἀφέθη δὲ καὶ ἄσκαπτος ζώνη πρὸς Βορρᾶν.

Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου παρὰ τὸ σπήλαιον ὑπ' ἀριθ. 2 (παρένθ. πίν. Α) ἀπεκαλύφθησαν κυρίως κατάλοιπα λατομίας (εἰκ. 3, πίν. 45α, ἄνω) καὶ εὗρέθησαν πολλὰ καὶ ὥραϊα τεμάχια ἐκ κεραμώσεων.

Ἡ λατομία, ὥς προκύπτει σαφῶς ἐκ τῶν μεθόδων αὐτῆς, ἐγένετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι βάθους 5.215 μ. ἀπὸ τοῦ πρὸ τοῦ σπηλαίου ὑπ' ἀριθ. 2 ἀνωτάτου ἐπιπέδου τοῦ βράχου (εἰκ. 3 καὶ παρένθ. πίν. Β). Οἱ λατομηθέντες λίθοι πιθανώτατα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος καὶ ἄλλας παρακειμένας κατασκευάς. Μεθ' ὃ ἐπληρώθη τὸ χάσμα διὰ λατύπης καὶ πωροχωμάτων μέχρι τοῦ ὕψους περίπου τοῦ δαπέδου τῶν κατασκευῶν. Στρώμα εὐρημάτων ἐπικείται τῆς λατύπης ταύτης. Ἀπὸ τοῦ στρώματος τῶν εὐρημάτων μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ἐπιπέδου τοῦ βράχου πρὸ τοῦ σπηλαίου ὑπ' ἀριθ. 2 τὸ βάθος εἶναι 2.247 μ. (εἰκ. 3 καὶ 4). Ὑπεράνω τῆς ἀρχαίας λατύπης καὶ τοῦ στρώματος τῶν εὐρημάτων ἐδημιουργήθη σὺν τῷ χρόνῳ ἀνώμαλον στρώμα χώματος ἐκ τῶν ὑπερθεν ἀνδρήρων, ὑπεράνω δὲ τούτου παρατηρεῖται νέον στρώμα λατύπης, ἐκ λατομίας μεταγενεστέρας τῆς καταστροφῆς τῶν ἀρχαίων κτηρίων μεθ' ὃ ἀκολουθεῖ τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα, ὅμοιον πρὸς τὸ προαναφερθὲν ἀνώμαλον στρώμα χώματος. Οὕτω διακρίνονται σαφῶς δύο ἀφιστάμεναι ἀπ' ἀλλήλων περίοδοι λατομίας, ἐξ ὧν ἡ δευτέρα θὰ ἦτο μᾶλλον λιθολόγημα τῶν ἀρχαίων λειψάνων.

Ἐκ τοῦ ὧς ἀνωτέρω διαπιστωθέντος στρώματος εὐρημάτων προήλθον τὰ πλεῖστα τεμάχια ἐκ κεραμώσεων, ὧς καὶ πήλινα ὄστρακα καὶ τεμάχια εἰδωλίων, μάλιστα δὲ κονιάματα ἐκ δωρικῶν κιόνων παρέχοντα λεπτομερείας τῶν ραβδώσεων. Ἐνταῦθα εἰκονίζονται τεμάχια διαφόρων τύπων σίμης (πίν. 48 - 49), ἀλλὰ ὁ περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν κινητῶν εὐρημάτων λόγος ἐν γένει δέον νὰ ἀναβληθῇ διὰ τὴν προσεχῆ ἔκθεσιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐργαστηριακὴ ἐπεξεργασία καὶ ἡ μελέτη δὲν ὠλοκληρώθη κατὰ τὸ 1968.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἐγένοντο καὶ περιορισμέναι ἐργασίαι προστασίας καὶ συντηρήσεως τοῦ χώρου.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

α. Γενική άποψη του Νυμφαίου από Ν.

β. Λείψανα λατομίας καὶ κατασκευῶν κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

α. Δυτική ζώνη του ανασκαφέντος χώρου από Ν.

β. Λείψανα κατασκευῶν κατὰ τὸ νότιον ἥμισυ τῆς δυτικῆς ζώνης ἀπὸ Δ.

γ. Τεχνητὰ λαξεύματα καί, ἄνω ἀριστερά, λείψανα τῆς κρηπίδος τῆς στοᾶς κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τῆς στοᾶς, ἀπὸ Λ.

β. Ή κοίτη της στοάς από Ν.

α. Νυμφαίον Ναούσης. Λείψανα κατασκευών.

*Αποψις τῆς δυτικῆς ζώνης τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ἀπὸ Β.

α - β. Τεμάχια ἐκ δύο τύπων σίμης.

α. Νυμφαῖον Ναούσης. Πηλίνη σίμη μετὰ λεοντοκεφαλῆς.

β. Νυμφαῖον Ναούσης. Γωνιακὸν τεμάχιον σίμης, τὸ ὅποιον ἔφερε γοργόνειον.

γ. Γοργόνειον ἐκ σίμης τοῦ Νυμφαίου Ναούσης.